

SANAT VE EDEBİYAT ÜZERİNDEN SANSÜRÜ OKUMAK

**Hasan AYDIN*

Çeşitli kavramların çeşitli yollarla iktidar tarafından kontrol altına alındığı, "toplumu ve değerlerini" koruma amacı güden, pratikte ise ifade özgürlüğünü sınırlamak olarak da tanımlanan sansür, Antik Yunan'dan günümüze dek iktidar sahipleri tarafından otoritelerini koruyan bir savunma mekanizması görevini görmektedir. Platon'un demografik çalışmalarında "ideal nüfus"un uygulanması ve korunması adına yapılacakların devletin kendisine dahi bir sansür halinde faaliyete geçirmesi gereğini belirtmesi bunun ilk örneklerindedir. Bu çalışma da tarihsel süreç içerisinde dünya da ve ülkemizde sansürün nasıl geliştiği, daha çok hangi zamanlarda ortaya çıktığı ve yoğun bir şekilde uygulandığı buna karşın verilen yargı kararları özellikle sanat ve edebiyat alanında verilecek örnekler üzerinden hukuk ve sosyoloji ilişkisi içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ülkemizde son yıllarda oldukça yoğun bir şekilde yeniden tartışma konusu olan özellikle basın üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan sansürü nasıl okumamız gerektiğini daha iyi anlamak ve bunun üzerinden nasıl çözümler üretilebileceğini tartışmak adına sansür'ün ülkemizde Osmanlı'nın son dönemlerinden yola çıkarak Cumhuriyet Tarihi'nden günümüze nasıl bir süreç içerisinde ilerlediği edebiyat ve özellikle sanatın sinema, heykel gibi alanları bundan nasıl etkilendiği, toplumun buna cevabı ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sansür, Sanat, Edebiyat, İfade Özgürlüğü, Yargı Kararları, Toplum

*Tunceli Üniversitesi Sosyoloji 4.Sınıf Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Latince bir kelime olan sansür “Devlet” kavramının tarihi kadar eskidir. Geçmişten günümüze dek iktidarlar tarafından kendi otoritelerinin meşruluğunu güçlendiren bir savunma mekanizması olarak kullanılmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde halktan gelebilecek tepkileri en aza indirebilmek, önleyebilmek adına basına, yayınevlerine ve sanatın neredeyse tüm dallarına uygulanan sansür, yüzyıllar boyu dünyada ve özellikle ülkemizde yoğun bir şekilde her iktidar döneminde farklı biçimlere sokularak toplumu kontrol etme amaçlı uygulanmıştır. Toplum etkileyen fikirlerin/eylemlerin yayılmasını önlemek, ifade özgürlüğünü engellemek, ahlaki yargıların sürekliliğini kılmak ve algı kontrolü sağlamak için iktidarların otoritelerinin devamlılığını kılmak adına en önemli dayanaklardan biri olan sansürün tarihine baktığımız zaman ilk olarak Antik Yunan’da planlanmış ve kontrolü sağlanmış bir ideal devlet olgusu için “ideal nüfus” kavramını ortaya atan Platon, böyle bir otoritenin sağlanması adına demografik bir çözüm olarak 5040 ile sınırlandırılmış bir nüfus yapısından söz eder. Bu yapının pratiğe uygulanışı ve sisteminin yerleşmesinin sonuca ulaşıncaya dek halktan ve gerekirse yönetimin yürütme organlarından bile gizli tutulması gerektiğini ifade ederek adeta kendine ve yönetimin diğer öğelerine sansür uyguladığı görülür. Yine Antik Yunan döneminde felsefenin doğduğu ve düşünce özgürlüğünün savunulduğu Atina’da Miletus’un tahrip edilmesini hatırlatan bir piyesin temsilini devamlı olarak yasaklandı yöneticiler tarafından. 11. ve 12. yüzyılda İspanya ve Venedik’te elle yazılan haber mektupları hükümet tarafından sansür edildikten sonra dağıtılırken 1569 da Papa B. Pierre, Nicole Franco adındaki bir haberciyi, para karşılığı zenginlere satılan “basma haber mektupları”nı yayımladığı için astırdı. Papanın ve kilisenin sansürü tarih boyunca günümüze dek devam ederken ilginç bir sansür olayı da Roma da yine kilise tarafından 1587 de yayımladığı haberler yüzünden önce sağ eli sonra dili kesilen Carpello adında bir haberciyeye uygulandığı kaynaklarda yer alır.

15. ve 16. yüzyıllar sansürün en sert uygulandığı dönem olarak tarihe geçtiği ifade edilebilir. Öyle ki bu dönemde Avrupa’da örneğin Kral V. Karl tarafından sansürden geçmeyen kitabın yayımlanmasının yasaklanması, Fransa’da dine ve devlete ait kitaplar yayınlayıp dağıtan Etienne Dolet adında bir yayımcının dönemin Fransa hükümeti tarafından yaktırılması bu iddiamızı güçlendiren örneklerden yalnızca bir kaçıdır. Osmanlı Devleti’nde uygulanan sansür ise 2. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte yeni bir biçim kazanmıştır. Bu dönemde yani 24 Temmuz 1908 tarihinde “Gazeteler hürdür” denilip her yıl 24 Temmuz “Basından Sansürün Kaldırılışı Yıldönümü” olarak kutlansa da tam 106 yıldır günümüze dek televizyon

kanallarında,kitap basımlarında ve çevirilerinde,gazete ve dergilerin büyük bir kısmında ve nihayetinde hala gündemde olan internet platformlarında otosansür uygulanmaktadır.Bu durum Paris merkezli Uluslar arası Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RSF)'nün de dikkatini çekmiş ve 2014 basın özgürlüğü raporlarına göre Türkiye basın özgürlüğü açısından 180 ülke arasından 154. sırada bulunmaktadır.Bu sıralama ile Türkiye Afganistan,Filistin,Kamboçya gibi gelişmemiş ülkelerin gerisinde kalmıştır.

SANAT VE SANSÜR

Osmanlıdan miras kalan muhafazakâr siyasal ve toplumsal yapı, gündelik yaşamımızdaki davranışlarımızı belirlediği gibi ortaya çıkarılan, yaratılan sanatsal yapı ve argümanlarını da kontrol altında tutmuş ve üzerinde tahakküm kurmuştur. İslami gelenekten gelen ve daha çok süsleme sanatını ifade eden sanat ve eserleri haricinde sanatın neredeyse bütün dalları bu baskı altında üretim gerçekleştirmeye çalışmıştır. Baskının bu dikenli tellerini aşmaya çalışan sanatçı, siyasal iktidar tarafından TCK'nın ilgili maddelerine dayandırılarak her dönem ağır şekilde cezalandırılmıştır. Yalnızca sanatsal bir yapı değil aynı zamanda düşünce anlamında da ortaya konulan yazın eserleri de sansürden nasibini almış ve kendilerine hüküm verilmekle kalmamış aynı zamanda eserleri meydanlarda toplanarak yakılmıştır. Özellikle askeri vesayet baskın olduğu ve nice darbelerle evrilerek çağ atlayan ülkemizde sansür, sanatın tüm alanlarına nüfuz etse de özellikle sinema alanına uzun yıllar kapanamayacak yaralar açmıştır. Sanatçı ve düşünce insanlarına karşı sansür, işkence, ve sürgün her dönem etkisini göstermeye devam ederken iktidar,“devlet aklı” merkezli bir sanat ve edebiyat anlayışını topluma yerleştirmeye çalışmıştır. Örneğin, Yassıda duruşmaları sırasında, DP iktidarı Başbakanı Adnan Menderes'in, aralarında Mithat Perin, Ahmet Emin Yalman, Necip Fazıl Kısakürek ve Peyami Safa'nın da bulunduğu bazı gazeteci ve yazarlara örtülü ödenekten ödeme yaptığı açıklanmıştır. Türkiye'de kendisini eleştiren bütün gazete, kitap, film sahiplerine, sanatçılara, yazarlarına ve görsel sanatlara savaş bayrağını açan, onları düşman belleyen iktidar, 2000'li yıllara gelindiğinde bu baskının dozunu iyice artırmıştır. Özellikle 90'lı yıllarda basın anlamında sansürün temellerinin daha da sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Öyle ki bu dönemde 40'tan fazla gazeteci gözaltına alınmış, 20'ye yakını polis tarafından dövülmüş, 29'u işkence görmüş, ”faili devlet” olan onlarca gazeteci ve dağıtımçıları öldürülmüş,13 gazete Güneydoğu'da yasaklanmıştır. Rakamlar bunlardan ibaret değil elbet ancak günümüzde Türkiye hala en çok gazeteci ve düşünce insanının hapiste olduğu ilk üç ülke arasındadır.

A) SANSÜRÜN ISLAH ETTİĞİ SİNEMA

Toplumsal yaşantıların ve birikimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan sinema, var oluşundan günümüze dek toplumları etkilemiş ve ondan etkilenmiştir. Kitlelere ulaşmada ve mesaj taşımada büyük öneme sahip olan bu sanat, günümüze dek kişi, kurum ve iktidarların baskısı altında varlık göstermeye çalışmıştır. İlk olarak Fransa (1790)'da bir filmdeki idam sahnesine uygulanan sansür, günümüze dek çeşitli yollarla varlığını sürdürmektedir. Bugün dünyanın neredeyse bütün ülkelerinde değişik biçimlerde uygulanan sinema filmlerinin denetlenmesine ilişkin sistemler sinema sanatını ve onun sanatçıları “ıslah etmeye” devam etmektedir. Genel veya sınırlı olarak yapıta ve esere uygulanan sansür, ülkemizde de sinema alanında ilk olarak 1919 yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserinden uyarlanan Mürebbiye adlı filme uygulandığı bilinmektedir. 1932 tarihine kadar valiliklerce sansür yetkisi kullanılırken bu tarihten sonra “Sinema Filmlerinin Kontrolüne Ait Talimatname”yi yayınlayan TBMM'nin kontrolü altına girmiş ve hükümet film sansürünü merkezileştirmiştir. Bu talimatnameler daha sonra 1977 ve 1983' yapılan düzenlemelerle İçişleri Bakanlığı'nın alt komisyonlarınca da sinema filmlerinin sansürlenmesine sebep olmuştur.

Ülkemizde Türk Sineması kendi tarihsel süreci boyunca merkezileştirilmeye çalışılmış ve her dönem yalnızca rakamları değişen tüzük, talimatname ve yasalarla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu sebeple birçok sinema filmi sansürlenmiş veya tamamen yasaklanmıştır. Türk Sinemasının sansür tarihine geçen en önemli filmlere birkaç örnek olarak

Yılmaz Güney (Umut, Duvar ve Arkadaş)

Ömer Lütfi Akad (Hudutlar Kanunu)

Türker İnanoğlu (Beyoğlu Esrarı, Babasına Bak Oğlunu Al)

Metin Erksan (Susuz Yaz, Aşık Veysel'in Hayatı)

Atıf Yılmaz (Adı Vasfıve)

adlı yönetmenleri ve eserlerini gösterebiliriz. Ne ironi bir durumdur ki bu film ve yönetmenleri Türk Sinema Tarihi'nin yapı taşlarını oluşturmuştur.

Sanat ve sanatçısının düşünce ve algısını değiştirmeye çalışan bir devlet geleneğine sahip olan ülkemizde günümüzde artık sanatçının kendi kendisine uyguladığı sansüre rastlamaktayız. Sinemanın belki de en sancılı dönemlerden geçiyoruz. Öyle ki Türk Sineması'nın önündeki en büyük engel artık iktidarın uyguladığı sansür olmadığı görülüyor. Daha doğrusu devletin uyguladığı resmi sansürden çok sinema yapan insanların, yönetmenlerin, yazarların, yapımcıların ve oyuncuların kafalarındaki sansür kurulları en büyük engeldir. Sansürü yaratan zihniyet, yıllardır uyguladığı sistemli baskının sonuçlarını almış ve sansürü sözde kaldırsa da artık başarıya ulaştığını görüyoruz. Bu başarı aynı zamanda Türkiye'de sansürün kurumsallaştığının ve yasal süreçlerde yeri olan bir kurum haline geldiğinin en önemli kanıtıdır. Sansürün bu denli günden güne dönüşerek güçlenmesini, sanat ve özellikle sinema üzerinde baskı kurmasını, Sinema Tarihiçi Zahid Atam şu şekilde özetler; "Türkiye'de sansür kalkmamıştır. Sadece sansür son derece başarılı müdahalelerle köklü bir otosansüre dönüştürülmüştür. Onun yetmediği yerlerde sansür bire bir ve gayri meşru yollarla ve tehditlerle gerekli olan bütün sanatçılar için uygulanmıştır. Geçmişten bugünün farkı; günümüzde sansürle boğuşması gereken çok daha az sayıda eserin üretilmesidir."

B) EDEBİYATIN VE DÜŞÜNCENİN ÇİRKİN GÖLGESİ SANSÜR

1 Kasım 1831'de yayımlanmaya başlayan ilk Türk gazetesi özelliği taşıyan Takvim-i Vekaye için padişah II. Mahmut "Bu gazete kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmama şartı ile hürdür" der. Böylelikle basına ve düşünce özgürlüğüne ilk günden sansür uygulaması da Osmanlı için başlamış olur. Daha sonra Agah Efendi'nin çıkarmış olduğu Tercüman-ı Ahval gazetesi Mayıs 1861 de iki hafta yasaklanarak sansürün dozu artırılır. Bu tarihten günümüze dek basın sürekli bir baskı altında yayım hayatına devam etmek zorunda kalmış ve hükümetlerin sıkı denetiminden geçmiştir. 90'lı yıllardan itibaren bu baskıya karşı direnen Özgür Gündem, Evrensel, Agos gibi gazetelerinin yazarları ve çalışanları da gözaltına alınıp işkencelere maruz kalmış ve bazıları hala "faili meçhul" olan cinayetlere kurban edilmiştir. Bununla da yetinmeyen iktidarlar gazeteleri sürekli süreli şekilde yasaklamaya devam etmiştir. Bu baskı ve sindirme politikaları yalnızca sinemaya ve basına karşı değil aynı zamanda edebiyata, resim, heykel gibi alanlarda da kendini göstermiştir. Nazım Hikmet, Can Yücel, Adnan Yücel, Ahmet Arif, Ahmet Telli, Atilla İlhan, Yılmaz Odabaşı gibi şair ve Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz, Vedat Türkali gibi yazarların eserleri yasaklanmış, yakılmış ve cezaevlerinde ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Abidin

Dino,İbrahim Balaban,Nuri İyem,Muzaffer Oruçođlu başta olmak üzere bir çok ressam yine sansürden nasibini almış ve eserleri sergilerden toplatılmış ve yasaklanmıştır.

Demokrasinin “sözde” gittikçe kilometreler yol aldığı günümüz Türkiye’inde de sanata ve sanatçıya bakış açısının değiştini söylemek güç. Öyle ki çok değil birkaç yıl öncesine kadar bu ülkenin başbakanı, Kars’a yapılan Ermeni-Türk kardeşliğini betimleyen Heykeltıraş Mehmet Aksoy’un “İnsanlık Anıtı” adını verdiği heykeli “ucube” olarak tanımlanarak yerinden sökülerek kaldırıldı. Böylelikle iktidar sahipleri sanat ve edebiyatı en az düşünce özgürlüğü kadar tehlikeli olduğunu topluma ilan etti.

SONUÇ

İktidarların kendilerine karşı oluşabilecek olası bir durumu bastırmak veya bir toplumsal hareketliliğı tetikleyen unsurları bertaraf etmek ve toplumda “sözde” kaos oluşturulmaması adına uygulanan sansür, Osmanlıdan Cumhuriyete kalan en kötü miras olarak belirtilebilir. Toplum bilimlerine, basına, sanata ve edebiyata karşı adeta bir silah olarak kullanılan sansür artık zihinlerde de kurumlaşan bir yapıya bürünmüş durumdadır. Bu kurumlaşan yapıya direnen sanatçılar hala cezaevleriyle, devlet aklıyla terbiye edilmeye çalışılmaktadır. Kazım Öz gibi sinema ve belgesel sanatçıları projelerine devlet desteğı almak bir yana haklarında açılan onlarca davalarla “muhalif sinema” kimliğinden uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Üniversitelerde ki akademide “devlet aklı”nın ötesine geçildiğinde akademisyenler bundan nasibini almaktadır. İsmail Beşikçi, Behice Boran gibi akademisyen ve aydınlara yapılanlar hala hafızalarda. Yasaklanan sergiler, yakılan kitaplar, yıktırılan veya çıplak diye üzeri koyu renkli bezlerle örtülen heykellerle düşünceye ve sanata bu ülkede pranga vurulmuştur. Sanatçıyı topluma tehlikeli bir birey olarak sunan ve hedef tahtasına oturtan iktidar, kendi sanatının ve sanatçısının inşasını da sürdürmeye çalışır. Yalnızca sanata, edebiyata değil STK’lara da artık büyük bir baskı uygulanmaktadır. En masum şekilde gerçekleştirilmek istenen eylemlere Valilikler tarafından izin verilmemektedir. Öyle ki iktidarın ve tüm toplumun lehine olan çalışmalar bile engellenmektedir. Bununla da yetinmeyen iktidar, yenilenen ve ek maddelerle daha sert hale getirilen yasalarla dilediğı internet adresini ve sitesini mahkemeye bile başvurmaya gerek duymadan dört saat içinde kapatmanın yollarını açmıştır. M.Foucault’un sözünü ettiği iktidar ve devlet aklının toplumu kontrol etmesinin doruk noktasını yaşadığımız 21.yy.da artık yalnızca iktidarın sinemasına, iktidarın düşüncesine ve edebiyatına ulaşabileceğimiz bir tehlike ile karşı karşıyayız...

KAYNAKÇA

- **ATAM,Zahit(2012):Yakın Plan Yeni Türkiye Sineması,Cadde Yayınları,İSTANBUL**
- **ATAM,Zahit(2011):Türkiye'nin Ruhü-Direnmenin Trajedisi 1.Kitap,Cadde Yayınları,İSTANBUL**
- **KAYIŞ,Nuri-HÜRKAN,Serhat(2012):Sansürsüz Sansür Tarihi,Sinemis Yayınları,İSTANBUL**
- **<http://www.birgun.net/news/wiew/turkiyede-festivaller-ve-sansur-uzerine-notlar/6691>**